

**POLSKOJĘZYCZNE TRANSLACJE TEKSTÓW KRĘGU *SLAVIA ORTHODOXA*:
O PROJEKCIE SYSTEMATYZACJI I DOKUMENTACJI**

Słowa kluczowe: przekład, literatura (staro)cerkiewnosłowiańska, liturgia prawosławna

W roku 2009 w Katedrze Sławistyki Południowej Uniwersytetu Łódzkiego rozpoczęto zaplanowane na kilka lat prace źródłowo-bibliograficzne nad projektem, którego celem jest możliwie najpełniejsze zebranie danych o opublikowanych na przestrzeni wieków polskich przekładach szeroko pojętego piśmiennictwa kręgu *Slavia Orthodoxa*, a następnie ich usystematyzowanie w formie komentowanej bibliografii. Zespołowy projekt, wspierany finansowo przez władze Wydziału Filologicznego UŁ¹, realizowany jest przez autorów niniejszego artykułu (zespół w składzie: Agata Kawecka, Ivan Petrov, Małgorzata Skowronek), a rolę stałego konsultanta naukowego od początku pełni w nim prof. Aleksander Naumow z Uniwersytetu Jagiellońskiego² – osoba zasłużona nie tylko na gruncie badań nad średniowieczną literaturą prawosławnych Słowian, ale znana także z wieloletniej twórczości translatorskiej tego piśmiennictwa na współczesny język polski. Podstawowym założeniem niniejszego artykułu jest prezentacja dotychczasowych wyników projektu oraz planowanej pracy nad jego dalszą realizacją.

Próby usystematyzowania danych o polskich publikacjach, w mniejszym lub większym stopniu odnoszących się do literatury *Slavia Orthodoxa*, podejmowane były przez autorów różnego typu zestawień (warto tu wymienić przede wszystkim wielotomową pracę ks. Grzegorza Sosny pt. *Wstępna bibliografia chrześcijaństwa wschodniego. Druki polskojęzyczne okresu współczesnego*³ oraz monumentalną *Bibliografię patrystyczną*

¹ Po pracach wstępnych w roku 2011 zrealizowano projekt pt. „Przekłady literatury kręgu *Slavia Orthodoxa* na język polski w bibliotekach i archiwach diecezjalnych i parafialnych Polski Wschodniej”, a w roku 2012 – projekt pt. „Elektroniczna baza danych przekładów literatury kręgu *Slavia Orthodoxa* na język polski”.

² W początkowej fazie realizacji projektu konsultantem była także prof. Eliza Małek z Uniwersytetu Łódzkiego. Zbierany materiał jest ponadto systematycznie konsultowany z tłumaczami z języka (staro)cerkiewnosłowiańskiego na polski.

³ G. Sosna, *Wstępna bibliografia chrześcijaństwa wschodniego. Druki polskojęzyczne okresu współczesnego*: cz. 1, Ryboły 1994; Suplement 1, „Tygodnik Podlaski” – „Prawosławie” – „Orthodoxia” – „Przegląd Prawosławny” 1985-1994, Białystok – Ryboły 1995; Suplement 2, „Wiadomości Metropolii Prawosławnej w Polsce” 1947-1948, „Cerkovnyj Vestnik” 1954-1994, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” 1971-1994, Ryboły 1995; Suplement 3, „Biuletyn Informacyjny KTP” 1983-1992, „List Informacyjny” 1984, „Biuletyn Informacyjny” 1987, „List Informacyjny” 1988-1995, „Biuletyn Informacyjny” 1990-1995, „Wiadomości Bractwa” 1992-1995, „Ikos” 1994-1995, Ryboły 1996; cz. 2, Ryboły 1996; cz. 3, Ryboły 1998; cz. 4, Białystok 2003.

Wojciecha Stawiszyńskiego, zawierającą spis polskich tłumaczeń tekstów starochrześcijańskich pierwszego tysiąclecia, w tym literatury słowiańskiej tego okresu)⁴. Jednak systematyczna praca obejmująca zgromadzenie danych o przekładach piśmiennictwa prawosławnych Słowian na język polski dotychczas nie została wykonana i właśnie ta problematyka znajduje się w centrum zainteresowania zespołu realizującego projekt. Wyniki częściowe prowadzonych prac, prezentujące polskie translacje piśmiennictwa starobułgarskiego, staroserbskiego, staroruskiego, cerkiewnosłowiańskich utworów I Rzeczypospolitej oraz tekstów liturgicznych Kościoła Wschodniego, regularnie ogłaszane są w odrębnych artykułach cyklu, zatytułowanych *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski*, każdorazowo uzupełnianych o aneksy bibliograficzne.

Cykl zainicjował artykuł poświęcony przekładom powstałym od drugiej połowy XX do początku XXI w. (od pierwszego odnotowanego przekładu z roku 1952 do 2007)⁵. Szczególną uwagę zwrócono w nim na tłumaczenia Aleksandra Naumowa, uwzględniono także spuściznę translatorską innych polskich autorów tego okresu, wśród których należy wymienić przede wszystkim specjalistów w zakresie literatury staroruskiej – Ryszarda Łuźnego (1927-1998) i Franciszka Sielickiego (1923-2001). W artykule zebrano informacje głównie o antologiach i osobno publikowanych tekstach, częściowo uwzględniono także przekłady, wydane w naukowych, popularnych, literackich oraz lokalnych periodykach, zwłaszcza z terenów Polski wschodniej⁶.

⁴ W. Stawiszyński, *Bibliografia patrystyczna 1901-2004. Polskie tłumaczenia tekstów starochrześcijańskich pierwszego tysiąclecia*, Kraków 2005; *Bibliografia patrystyczna 1901-2004. Suplement: indeks nazwisk*, zest. J. Muchowski, Kraków 2006.

⁵ A. Kawecka, I. Petrov, M. Skowronek, *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski (cz. 1); Aneks. Materiały do bibliografii powojennych przekładów starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski*, [w serii:] *Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne*, t. 4, red. M. Kuczyńska, W. Stępnik-Minczewa, J. Stradomski, Kraków 2009, s. 247-273.

⁶ Spośród najważniejszych pozycji zwartych okresu powojennego warto wymienić następujące: *Żywoty Konstancy i Metodego (obszerne)*, przekł. T. Lehr-Splawiński, Poznań 1959 (z przedrukami z lat 1967, 1988, 1991 i 2000); *Powieść minionych lat, charakterystyka historycznoliteracka*, przekł. i komentarze Fr. Sielicki, Wrocław – Warszawa – Kraków 1968 (z przedrukami z lat 1999 i 2005); *Literatura staroruska. Wiek XI-XVII. Antologia*, przekł. i oprac. W. Jakubowski, R. Łuźny, Warszawa 1971 (z przedrukami z lat 1975, 1978 i 1979); *Żywot protopopa Awwakuma przez niego samego nakreślony i wybór innych pism*, przekł. i komentarze W. Jakubowski, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1972; *Dar słowa. Ze starej literatury serbskiej*, wybór i opr. A. Naumow, przekł. T. Wątor-Naumow, A. Naumow, W. Kotwiczowa, Łódź 1983; *Siedem niebios i ziemia. Antologia dawnej prozy bułgarskiej*, wybór i przekł. T. Dąbek-Wirgowa, Warszawa 1983; *Pasterze wiernych Słowian: święci Cyryl i Metody*, przekł. i oprac. A. Naumow, Kraków 1985; *Kroniki staroruskie*, wybór, wstęp, przypisy F. Sielicki, przekł. F. Gorianin, F. Sielicki, H. Suszko, Warszawa 1987; *Opowieść o niewidzialnym grodzie Kitiżu. Z legend i podań dawnej Rusi*, wybór, przekł. ze staroruskiego i rosyjskiego, wstęp, przypisy R. Łuźny, Warszawa 1988; *Pateryk Kijewsko-Pieczerski, czyli opowieści o świętych ojcach w pieczarach kijowskich położonych*, oprac. i przekł. L. Nodzyńska, Wrocław 1993; *Modlimy się słowami prawosławnych Rosjan*, wybrał, wstępem opatrzył Z. Podgórzec, Warszawa 1995; *Słowo o Bogu i człowieku. Myśl religijna Słowian Wschodnich doby staroruskiej*, wybór, przekł. i oprac. R. Łuźny, Kraków 1995; *Ziemscy antiołowie, niebiańscy ludzie. Anachoreci w bułgarskiej literaturze i kulturze*, wybór i wstęp G. Minczew, Białystok 2002; *Ihumena Daniela z ziemi ruskiej pielgrzymka do Ziemi Świętej (relacja z początku XI wieku)*, przekł. K. Pietkiewicz, przyg. do druku J. Grzembowska i K. Pietkiewicz, Poznań 2003; *Kult Świętego Mikołaja w tradycji prawosławnej*, wybór i oprac. A. Dejniewicz, Gniezno 2004 [= Biblioteka

W artykule drugim⁷ przedstawiono przekłady z XIX i pierwszej połowy XX w. (począwszy od pierwszego odnotowanego z roku 1806 do 1948 z późniejszymi przedrukami). Uwaga autorów skoncentrowana jest w nim przede wszystkim na najpopularniejszych w Polsce tego okresu dziełach średniowiecznej literatury słowiańskiej – staroruskim poemacie *Słowo o wyprawie Igora/ Słowo o pułku Igora/ Wyprawa Igora na Połowców* oraz *Powieści lat minionych/ Latopisie Nestora*, a także na wspólnym dla wszystkich Słowian prawosławnych żywocie obszernym Świętego Metodiego. Utwory te tłumaczyło wielu autorów, wśród których najaktywniejsi byli August Bielowski (1806-1876) i Jan Dalibor Wagilewicz (1811-1866). W artykule uwzględniono także (choć w mniejszym stopniu) publikacje fragmentów innych utworów, głównie z antologii i podręczników historii literatur słowiańskich.

Artykuł trzeci⁸ zawiera prezentację i zestawienie polskich tłumaczeń prawosławnego kapłana, ks. Stanisława Eustachego Stracha, publikowanych od roku 1996 do dziś na łamach ukazującego się w Białymstoku miesięcznika „Przegląd Prawosławny. Orthodoxya” w rubryce *Język naszej liturgii*.

Kolejny, czwarty artykuł⁹ jest uzupełnieniem i kontynuacją pierwszej części cyklu i obejmuje wydawnictwa powojenne do roku 2011 włącznie. Znalazły się w nim przekłady z różnych względów pominięte w wykazie pierwszym, zebrane tym razem głównie z periodyków, a także najnowsze polskie prace translatorskie. Spośród czasopism prawosławnych na potrzeby tego zestawienia całkowitej i ciągłej kwerendzie poddano wspomniany już „Przegląd Prawosławny” (wcześniej ukazujący się pod tytułem „Tygodnik Podlaski/Tygodnik Polski”), uwzględniono też aktywną działalność edytorską hajnowskiego wydawnictwa „Bratczyk”.

Duchowości Europejskiej nr 1, red. A. Naumow i M. Walczak-Mikołajczakowa]; A. Pospizil, *Posłanie pewnego izografa Josifa do carskiego izografa i najmądrzejszego żywopisca Simona Fiodorowicza. Rosyjski XVII-wieczny traktat o sztuce malowania ikon*, Warszawa 2005; *Święty Benedykt w tradycji chrześcijaństwa Zachodu i Wschodu*, wybór i oprac. A.W. Mikołajczak, A. Naumow, Gniezno 2006 [= Biblioteka Duchowości Europejskiej nr 2, red. A. Naumow i M. Walczak-Mikołajczakowa]; *Złota moneta za słowo. Bułgarskie bajki i legendy ludowe*, wybór i wstęp G. Minczew, Łódź 2006; *Apokryfy i legendy starotestamentowe Słowian południowych*, wybór i red. G. Minczew, M. Skowronek, Kraków 2006; *Franciszek Skoryna z Połocka. Życie i pisma*, wybór, przekł. i oprac. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, Gniezno 2007 [= Biblioteka Duchowości Europejskiej nr 3, red. A. Naumow i M. Walczak-Mikołajczakowa]; św. Mikołaj Kabasilas, *Komentarz Boskiej Liturgii św. Jana Chryzostoma*, przekł. M. Ławreszuk, Warszawa 2009; *Uczniowie Apostołów Słowian. Siedmiu Świętych Mężów*, oprac. M. Skowronek, G. Minczew, Kraków 2010 [= Biblioteka Duchowości Europejskiej nr 4, red. A. Naumow i W. Walecki].

⁷ A. Kawecka, I. Petrov, M. Skowronek, *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski (cz. 2); Aneks. Materiały do bibliografii przekładów starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Rossica” 2010, nr 3, s. 175-193.

⁸ A. Kawecka, I. Petrov, M. Skowronek, *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski (cz. 3); Aneks. Materiały do bibliografii przekładów starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 2011, t. LVI, s. 73-90.

⁹ A. Kawecka, I. Petrov, M. Skowronek, *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski (cz. 4); Aneks. Materiały do bibliografii przekładów starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski*, [w serii:] *Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne*, t. 6, red. M. Kuczyńska, W. Stępniań-Minczewa, J. Stradomski, Kraków 2011, s. 309-325.

Najnowsza, piąta już publikacja z cyklu *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski*¹⁰ podejmuje kwestię obecności twórczości przekładowej z cerkiewnosłowiańskiego, czy też – szerzej, ze względu na często wykorzystywaną również grecką podstawę tekstów źródłowych – twórczości przekładowej tekstów kręgu *Slavia Orthodoxa*, publikowanej systematycznie w sieci Internet. W centrum zainteresowania znalazły się przede wszystkim tłumaczenia (głównie liturgiczne, eucharystyczne i hagiograficzne) autorstwa ks. Henryka Paprockiego oraz o. Romana Piętki (1937-2011): odpowiednio na stronach www.liturgia.cerkiew.pl oraz www.cyrylimetody.marianie.pl. Przekłady te zostały ukazane na tle tradycyjnych (książkowych) publikacji translatorskich tych autorów i wpisują się w tradycję Kościoła Wschodniego – od samych początków ekspansji dopuszczającego udział języków narodowych w liturgii wbrew zasadom tzw. herezji trójjęzycznej. Są one także na gruncie polskim w pewnym sensie rzeczą nową względem istniejących licznych przekładów z cerkiewszczyzny, dotąd mających głównie charakter raczej artystyczny czy literacki.

Dbalność o maksymalne przybliżenie obrządku bizantyńskiego najpierw swoim parafianom, a następnie innym wiernym praktykującym ten ryt w języku polskim widoczna jest w posłudze marianina o. Romana Piętki, wikariusza (od roku 1968), a następnie proboszcza (do odejścia na emeryturę w roku 2007) neounickiej parafii w Kostomłotach na Podlasiu, który dzięki znajomości języków klasycznych i cerkiewszczyzny początkowo transliterował, a następnie tłumaczył na język polski teksty wybranych nabożeństw, niewystarczająco lub całkowicie niezrozumiałych w oryginale. Wśród przekładów Piętki bez wątpienia najważniejsze miejsce zajmuje *Boska Liturgia św. Jana Złotoustego* (Proskomidia, Liturgia Słowa i Liturgia Eucharystii)¹¹ oraz *Menologion* (kalendarz liturgiczny wspomnień świętych zawierający również ich krótkie życiorysy w układzie miesięcznym od września do sierpnia, wspólne teksty o świętych oraz dwa cykle liturgiczne – tygodniowy i ośmiotygodniowy)¹².

Założenia dotyczące użyteczności praktycznej przekładów realizuje również ks. Henryk Paprocki, duszpasterz Prawosławnego Punktu św. Męczennika Archimandryty Grzegorza (Peradze) w Warszawie, tłumaczący treść poszczególnych ksiąg niezbędnych do posługi w świątyni i poza nią. Najważniejszą i pierwszą skompletowaną jest eucharystia – a w nim teksty nabożeństw, sakramentów (chrzest i bierzmowanie, pokuta, kapłaństwo, małżeństwo, namaszczenie chorych, komunie), modlitwy towarzyszące

¹⁰ A. Kawecka, I. Petrov, M. Skowronek, *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski* (cz. 5); *Aneks. Materiały do bibliografii przekładów starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski* (w druku).

¹¹ Wersja drukowana: *Boska liturgia św. Jana Złotoustego*, wydanie dwujęzyczne (wersja z transkrypcją polską tekstu słowiańskiego), przekł. R. Piętka, Kostomłoty 2005. Pełen dwujęzyczny tekst – poza serwisem www.cyrylimetody.marianie.pl – dostępny na stronie internetowej: <http://unici.pl/content/view/110/56/> [dostęp 05.10.2012].

¹² Wersja drukowana: *Menologion. Życiorysy świętych opracował i teksty liturgiczne przetłumaczył na język polski o. R. Piętka MIC, Kostomłoty – Warszawa 2007. Krótkie fragmenty dostępne na stronie: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAL/menologion_01.html [dostęp 05.10.2012].*

śmierci i pogrzebowi, dotyczące życia świeckiego i konsekrowanego, egzorcyzmy, rytury odprowadzane w ciągu roku liturgicznego, modlitwy okolicznościowe. Następnie horologion-czasosłów, w tym wszystkie tropariony i kontakiony na cały rok liturgiczny, oba tryodiony (postny i paschalny), wreszcie wybór niemal czterdziestu tekstów z minei (świąt stałych i ruchomych od początku roku liturgicznego do ścięcia głowy Jana Chrzciciela). Kompletny jest też oktoich. Z ksiąg biblijnych ks. H. Paprocki przełożył Psalterz. Z kolei w jego artykule opublikowanym na stronach Rady Języka Polskiego PAN¹³ podana jest też informacja o istnieniu przekładu Ewangelii, niestety jeszcze niedostępnego na stronie www.liturgia.cerkiew.pl. Jak widać, w wyniku prac prowadzonych przez ks. Paprockiego od lat 70. ubiegłego wieku kanon tekstów niezbędnych do posługi liturgicznej jest niemal skompletowany. Należy nadmienić, że także śpiew cerkiewny został zaadaptowany do tekstów liturgicznych w języku polskim (w dziele *Nuty*) – i ten zbiór opracowań również jest dostępny na stronie internetowej.

Kolejnym ważnym elementem w dalszej realizacji projektu *Z problematyki przekładu...* jest sukcesywne zbieranie i klasyfikacja tych źródeł, które mogą służyć pomocą w samym procesie przekładu z cerkiewszczyzny na język polski: pomocy słownikowych, opracowań krytyczno-literackich oraz dotyczących teorii i przede wszystkim praktyki przekładu. W tym kontekście nie można pominąć takich opracowań, jak np.: *Słownik cerkiewnosłowiańsko-polski* ks. dra Aleksego Znoski¹⁴, *Słownik staro-cerkiewno-rusko – polski* Haliny Wątróbskiej¹⁵ oraz słownikowa część *Składni języka cerkiewnosłowiańskiego okresu nowożytnego z podręcznym słownikiem cerkiewnosłowiańsko-polskim* ks. Stanisława Stracha¹⁶. Osobne – ważne i interesujące – zagadnienie filologiczne stanowi tzw. supraski *Leksykon cerkiewnosłowiańsko-polski z 1722 roku*¹⁷. Opracowanie tych i innych materiałów może mieć szczególnie istotne znaczenie dla obecnych i przyszłych adeptów trudnej sztuki translatorskiej.

Wydaje się, że znaczenie realizowanego projektu¹⁸ ma charakter nie tylko dokumentacyjny, ponieważ z gromadzonego materiału wyłania się mało rozpoznany dotychczas

¹³ H. Paprocki, *Język w Kościele prawosławnym (na przykładzie tłumaczeń tekstów liturgicznych)*, http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1362&Itemid=50 [dostęp 05.10.2012].

¹⁴ Ks. dr A. Znosko, *Słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*, adjustacja, opracowanie ortografii części cerkiewnosłowiańskiej, korekta tekstów cerkiewnosłowiańskich i ekwiwalencji znaczeniowej części polskiej słownika, uzupełnienie haseł: ks. protoijeriej Stanisław Strach, Białystok 1996.

¹⁵ H. Wątróbska, *Słownik staro-cerkiewno-rusko – polski*, Kraków 2010.

¹⁶ Ks. protoijeriej S. (Eustachy) Strach, *Składnia języka cerkiewnosłowiańskiego okresu nowożytnego z podręcznym słownikiem cerkiewnosłowiańsko-polskim*, Ząbkowice Śląskie 2012. Zob. także naszą recenzję tej książki: A. Kawecka, I. Petrov, M. Skowronek, *Z zamilowania do cerkiewszczyzny*, „Przegląd Prawosławny. Orthodoxya” 2012, nr 8, s. 43-45.

¹⁷ Reprinty: 1. [dodatek do książki:] ks. prot. St. Strach, *Krótką gramatyka języka cerkiewnosłowiańskiego*, Białystok 1994; 2. [w:] *Супрасльскій церковнославяно-польскій словарь 1722 г.*, сост. Ю.А. Лабынцев, Л.Л. Щавинская, Минск 1995 [= *История книжной культуры Подляшья*].

¹⁸ Całość projektu została przedstawiona również w: И. Петров, *Кирилло-мефодиевские источники и памятники древней славянской книжности в переводах на польский язык: из истории рецепции*, „Palaeobulgarica/Starobulgaristika” 2011, nr XXXV, 1, s. 71-79.

obraz dynamicznej aktywności przekładowej poszczególnych tłumaczy, określonych wyborów literackich i translatorskich, a więc także recepcji piśmiennictwa i kultury kręgu *Slavia Orthodoxa* w Polsce.

SUMMARY

Agata Kawecka, Ivan Petrov, Małgorzata Skowronek, University of Lodz

Polish translations of the texts of *Slavia Orthodoxa* circle: about the systematization and documentation project

Keywords: Translation, (Old) Church Slavonic Literature, Orthodox Liturgy

The article presents a project carried out at the University of Łódź aimed at compiling a commented bibliography of Polish translations of Old Bulgarian, Old Serbian and Old Russian literature, Church Slavic literary works of the Polish-Lithuanian Commonwealth as well as Orthodox liturgical texts. On the basis of the material collected so far, covering the 19th, 20th and the beginning of the 21st century, it is possible to divide the history of those translations. Aside from slavists and professional translators, the clergy of the Polish Autocephalous Orthodox Church, as well as representatives of Uniate parishes, have also been considerably active in the field of translating from Church Slavic. Their work chiefly comprises texts used during services, and the main purpose of the translations is religious instruction and didactics. Certain of the editions are intended for Poles who are not fluent in the Church Slavic language, used in the services.